

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 04.12.2017

Kabul Tarihi: 19.02.2018

Sayfa: 24-37

ISSN: 2147-8872

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN LİRİKASINDA TARİHİ GEÇMİŞİMİZİN YANSISI

Tofiq Abdülhasanlı*

ÖZET

Makalede Tarihi Mövzularda yazıp yaratmış olan Azerbaycan şairlerinin yazılarının araştırılmasından söz ediliyor. Burada Azerbaycan şiirinin temsilcilerinin yazdıkları politik şiirleri araştırma obyektinin yanı sıra, tarihi geçmişimizin çağdaş varlığımız açısından öğrenilmesi çabasında da bulunulmuştur. Başka başka şairlerden verilen örneklerle dayanılarak geçmişe bugünün, bugüne de geçmişin aynasından bakılarak Azerbaycan politik şiirinin Sovyet egemenliği dönemlerindeki durumu ve gelişmesine ışık tutulmuş ve bu aynada beliren özellikler üzerine ilginç fikirler söylenilerek, bir sıra sonuçlara varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çağdaş şiir, Azerbaycan Lirikası, Tarihi Geçmiş, şiir yansıması.

THE DESCRIPTION OF OUR PAST HISTORY IN THE LYRICS

ABSTRACT

In the article there have been considered the political work of Azerbaijan's writers lived of XX century. 30 years of political lyrics of Azerbaijan's poetry's members as a research object helped us on investigation of our past history in today's reality. By different examples, obtained from different writers there have been enlighten the development of political lyrics of Azerbaijan in Soviet rule years.

Key words: Contemporary poetry, Azerbaijan Lirikası, Historical Background, reflection of poetry.

Giriş

Şiirimizde tarihsel konular her zaman önemli yer tutmuştur. Günümüzün bir kısım sorunlarını şairlerimiz salt geçmişimize dayanarak, geçmişin şanlı sayfalarının aynasından da

• Prof. Dr. Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, UNEC Azerbaycan Dili Bölüm Başkanı, orcid.org/0000-0003-3662-6622, abdulhasanli55@gmail.ru

yansıtmaya çalışmışlardır.

Tabii, bu doğal bir şey. Çünkü geçmişin idrak olunmasında çağdaşlığın her zaman rolü olmuş ve her zaman bugünün aynasında görülen geçmiş 'çağdaş geçmişe' dönüşür, başka deyişle bugüne münasebet geçmişe münasebeti şartlandırır. Çağdaşlık - geçmişini görmeye, geçmişin idrak olunmuş kuralauygunlukları ise çağdaşlığın hatta yarınından bile önceden haber vermeye yardım eder. (Y. Karayev)

Ulusal değerler, halkın hafızası, tarihin öğüt dersleri, tarihi kahramanlar, onların yaptıkları büyük işler, önemli tarihsel - bütünsel olaylar, bunların halkın kaderinde bırak tığı izler ve diğer bu gibi konular şiirimizde edebi konular arasında yer almaktadır.

Fakat Sovyet döneminde, özellikle de Sovyet egemenliğinin ilk aşamalarında (20 -30-40'lı yıllarda) edebiyatta, genel olarak politik konularda yazmanın zor bir iş oldu ğunu vurgulamamız gerekir. Bu yüzden de politik şiirin olanakları, konu alanı çok kısıt lıydı, bolşevik devriminin dönemleri, devrimin kahramanları ve sınıfı - ideolojik savaşlar gibi dar konu çerçevesine sığmak zorundaydı. Politik şiirde çağdaş konular yine de Sov yet kuruluşunu övmekle kısıtlanmaktaydı. O zamanın politik şiirinin durumunu anlamak için devrin sosyal - manevi ortamını topyekun şekilde göz önünde bulundurmak yeter lidir.

Fakat mevcut tüm yasaklara rağmen edebiyatımız, ayrıca şiir, özellikle de politik şiir Sovyet döneminde (özellikle de 60'lı yıllardan sonra) gelişmekte devam etti: tarihsel konulara konulan 'yasaklar', vetolar kaldırıldıkça, bu konularda güzel güzel eserler orta ya çıkmaya başladı.

Tabii ki, tarihsel konularda ciddi, muazzam eserler genelde sadece poem janrında kaleme alınmaktaydı. Bunun yanı sıra ilginç ve dikkatçekici şiirler de yazılmakta ve sayı sı giderek artmaktaydı.

Önemli politik konulardan biri olan Azerbaycan'ın Güney ve Kuzey Azerbayca n'a ayrılması, parçalanması konusu üzerinden II Dünya Savaşı sonrası yasak kaldırıldı. Bu adım Sovyet rejimin Doğu ülkelerine, özellikle de İran'a karşı politik tutumunun değişmesiyle ilgiliydi ve çok pragmacı - dışavurumcu nitelik taşımaktaydı. Fakat buna rağmen bu olay şair ve yazarlara 'parçalanmış Azerbaycan' konusunu gündeme getirme ve milli birlik düşüncesini aşılama imkanı sağlamış oldu. Sanat adamlarımız bu imkanı yeterince kullandılar. Böylece, politik şiirimizde 'Güney' konusu yer aldı ve bu konuda bir sürü eserler yazıldı.

S.Rüstem'in 'Güney'le bağlı şiirlerinin toplandığı 'İki Yaka' kitabı Devlet Ödülü aldıktan sonra şiirimizde bu konu daha da yaygınlaştı ve gelişti. Ama, 'Güney'le bağlı yasak tam değil de, kısmen kaldırılmıştı. Şöyle ki, Azerbaycan'ın tarihi, onun ikiye par çalanması tarihi üzerine gerçeği yazmak veya söylemek imkansızdı. Azerbaycan tarihi nin halkımız için feci olayı sayılan - 'Gülüstan' anlaşmasıyla bağlı disident edebiyat örneği gibi ortaya çıkan yegane bir eser vardı. Bu, 1959 yılında ünlü şairimiz Bahtiyar Vahapzade'nin yazdığı ve bugün diller ezberi olan 'Gülüstan' poemiydi. Manzume o za man yayınlanamadıysa da, aydınlarımız arasında ün kazanarak, elyazması ellerde dolaş maktaydı. (Eser yalnız 80'lerin sonuna doğru yayın yüzü görebildi.) Manzumede şair büyük cesaretle o tarihi cinayeti

yapmakla bir milleti, bir memleketi ikiye ayıranları suç luyor, onların şerefsiz hareketlerini açığa vurarak, kendilerini lanetliyor:

Necə ayırdınız dırnağı ətdən,
 Ürəyi bədənədən, canı cəsəddən?
 Axı kim bu haqqı vermişdir sizə,
 Sizi kim çağırmış Vətənimizə ?
 Neçə vaxt səngərdə hey ulaşıdılar,
 Gülüstan kəndində sövdalaşdılar,
 Bir ölkə ikiye ayrılısın deyə!

Vatanın zor gücünə bölündüğü o dehşetli, feci günde şairin hayallerine göre tüm ulularımızın, yenilmez kahramanlarımızın ruhları feryat koparırmış:

Göy də guruldemiş deyirlər o gün,
 Çölləri, düzləri buludlar sarmış.
 O göy gurultusu ulu Babəkin
 Ruhuymuş, hönkürüb, fəryad
 qoparmış.

B.Vahapzade halkımızın tarihinde ebediyen matem, ayrılık, hasret günü gibi anılan ‘Gülüstan’ anlaşmasının yapıldığı o müthüs günü daha sonralar da şiirlerinde çok kez hatırlayarak suçluları lanetle damgalamıştır. Milleti rezil eden bu anlaşmanın 150 yıllığıyla ilgili yazdığı bir şiirinde şair yakına yakına halkın faciasını kendisine ‘bayram’ gibi sunduklarından söz ediyor:

Tapdamaqmı olar haqqı bu qədər?
 Yüz əlli ildir ki, soyurlar bizi.
 Bu heç.
 Bizə bayram elətdirirlər Tarixdə ən
 böyük faciəmizi.
 Vətəni satmışıq... Buna yanmıram,
 Ağır bir qədərlə üzbəüz olduq.
 Ona yanırım ki, o gün, bu bədnam
 Alverin dəllalı özümüz olduq.

Tarihimizin bu feci dönemiyle ilgili eserlerin hepsinde halkın bölünmezliği, er geç birleşeceği ilkesi, hasret ve keder duygusu yansıtılmıştır. ‘Güney’ konusu bugün de bü tün Azərbaycan şairlerinin cana yakın saydığı bir konu olarak kalmakta devam ediyor.

‘Güney’ konusunun Azərbaycan’ın bölünmesi, parçalanması tarihinin bütün şair lerimiz için düşündürücü bir konu olarak kaldığını vurguladık. Bu konuda yazan şairler arasında şüphesiz ki, aslında Araz’ın öte yakasından olup da, bu yakasında oturan Balaş Azeroğlu, Ali Tude, Medine Gülgün, Söhrap Tahir gibi şairlerin ‘Hasret şiirleri’ önemli yer tutmaktadır. Onların yaratıcılıklarında bu konu doğal sebeplerden, hem de kişisel, içten gelen duyguların objektivi olarak ortaya çıkmaktadır ve şiirimizde kendine özgün eğilim, hat oluşturmuş bulunuyor. Bu şairlerin yaratıcılığı ayrıca bir araştırma konusu olduğu için burada onlar hakkında ayrıntılı konuşma ihtiyacı duymadığımızdan politik şiirin diğer konularından bahsedeceğiz.

‘Güney’ konusunun yasaktan kurtulmasıyla kendi ufuklarını genişleten politik şiir giderek daha da zenginleşmeye başladı. Milli - tarihi hafıza ve günümüzün gerçek leri arasındaki yoğun manevi - ahlaki, psikolojik - genetik ilişki, bağlantı aramak şiirin önünde yeni yeni yollar ve ufuklar açmış oldu. 60’lı yıllardan itibaren ve özellikle de 80’li yılların ikinci yarısından tarihe karşı itiraz ve halkın kendi tarihini tam gerçeğiyle bilmek hukukunun saptanması ve s. bu gibi konular politik lirikanın ana motiflerini teşkil etmekteydi.

İmparatorluğun esareti, ulusal tarihe Sovyet ideolojisinin nihilist münasebeti döne minde halkımızın kendi milli hafızasından uzak tutulması, soy kökünün, aslının unutturulması büyük bir bela gibi şairlerimizin her zaman endişesine neden olmuştur. Halk şairimiz Bahtiyar Vahapzade daha 1977 yılında yazdığı ‘Tarih’ isimli şiirinde (bu şiir 1993 yılında yayınlanmıştır) bu ağrılı problemi çok güzel şekilde ifade etmiştir:

Bizi ayırdılar mənliyimizdən,
Millət kökdən qopan bir budaq oldu.
Süzüldü yad səsi öz neyimizdən.
Keçmişin üzünə indim ağ oldu.
Hələ unuduldu Quran da, din də,
Keçib gəldiyimiz yollar danıldı.
Əridik özgələr, yadlar içində,
Hünərli, zəfərli illər danıldı.
Tarixdir hər daşın, qayanın yaşı.
Tarixlə bağlıdır insan yurduna.
Yox isə bir xalqın tarix yaddaşı
Vətən də quruca torpaqdır ona.

Vatanın insan için sadece kuru topraktan ibaret olmaması için tarihin, milli hafızanın, kan ve gen hafızasının sosyal - felsefi anlamını, önemini anlatan şair bunu hem de manevi - ahlaki kategori olarak ele almaktadır. Harihi tahrif etmekle sakat hale getirilen, yalanlar ve sahteliklerle doldurulan, gerçek geçmişinden ayrılan bir halk, ‘millet’ değilse, bu millete mensup herkes aslından, kökünden habersiz bir vücut, anlamı ve muhteviyatı olmayan bir insandır. (Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov milli kan ve gen hafızasından mahrum bu tür acayip vücutları daha sonra ‘mankurt’, yani soyunu, neslini kaybetmiş adlandırdı). B.Vahapzade’nin şiirlerinin büyük bir kısmında okurlara iletmek istediği temel fikir bundan ibarettir. Şair milletin bugünü ve yarını, insanların manevi - ahlaki bütünlüğü için tarihin, tarihi hafızanın yerini hiç bir şeyin tutamayacağına emin olduğu içindir ki, sömürgecilik yıllarında halkımızın tarihinin sahte hale getirilmesine karşı tüm ruhuyla itiraz ediyor.

Totaliter Sovyet rejimi döneminde yazdığı, fakat o zaman (yani 1978’de) yayınlatamadığı başka bir şiirinde (‘Örümcek Ağ Ördü’) kendi hiddet ve öfkesini açıkça belirtir:

Tariximiz dağıldı,
Uydurma tarix ilə kimliyimiz anıldı - Öz
kökünü bilməyən gözüküllü bir millət
Zamanın yollarında hər addımda yanıldı.
Uydurma tarix bizi anamızdan ayırıb Yad
anadan alınmış bələkdə qundaqladı.
Özülümüz laxladı.

Bu xalqın tarixini düz bildirən, düz yazan
Tarix kitablarında hörümçək tor bağladı.

Şair milli tarihini, kan ve gen hafızasını kaybetmiş bir halkın artık kendi önceki hayşşyet, gurur ve şerefini koruyamaz hale geldiğini, miskinleşerek esaret, zülüm ve her türlü hakarete bile tahammül etmək ve şerefsiz ömür sürmək zorunda kaldığını göstere rek bu türlü manevi aşınmalardan acı acı şikayetlenerek şöyle yazıyordu:

Cəsur keçmişimizdən üzüldü əllərimiz,
Şərəf bildik özgəyə qul olmağı yoxsa biz?
Hər cürə zülmü udduq,
Köləliyi qazanıb, kişiliyi unutduq.
Vicdan, düzlük, həqiqət sürgün oldu bu yerdə,
Yaltaqlıq və xəyanət silahını yağladı.
Cəsarət qılıncının ağzı düşdü kəsərdən,
Qəbzəsində, qınında hörümçək tor bağladı.
Dilimiz yasaq oldu.
Ruhumuz qəlbimizdə əbədi dustaq oldu.
... Biz beləcə yaşadıq, yaşamadıq, süründük,
Əməlimizdə deyil, sözümdə görüldük.

Geçmişin unutulması, unutturulması, şaire görə öyle büyük bir facia ki, bu faciayı yaşayan halkı, onun her bir evladını manevi açıdan kör yapar, tüm ahlaki değerler, kri teryumlar kanşünlür, millet ve kişi gururunu kaybeder, onuru ayaklar altında çiğnenir. Bu meselenin sadece bir tarafıdır. Unutkanlık, kendi geçmişini, tarihin öğüt derslerini unutmak, zaman geçtikçe o halkı yeni yeni belalara, facialara sürükler. Son on yılda halkımızın yaşadığı çekilmez acıların başlıca sebeplerinden biri de bu unutkanlığımız, tarihimize arka çevirmemizdir. Bu gerçeği bugün milletimizi temsil eden her bir kesin doğrulayacağı kanısındayız.

Şair B.Vahapzade faciaların daha başından - Ermeni gasiplerin Azeriler'i katliam ının ilk günlerinden bu gerçeği tüm çıplaklığıyla halka beyan etti. Halkımızın ünlü toplum adamlarından biri olan Ömer Faik Nemanzade'nin anısına yazdığı 'Unutkanlık' adlı şiirinde o, sinsi, hilekar komşularımızın bize karşı tarihte defalarca türettikleri kanlı cinayetlerini, ihanetlerini bağışlanmaz hata zannediyor:

Ömər bəy, hər sözün haydı, haraydı,
Deyilib elə bil bu çağımızda.
Sənin bu fəryadın sırğa olaydı,
Daim səslənəydi qulağımızda.
Əsrin əvvəlini unutmuşuq biz.
Saldın yadımıza dünənimizi.
Sadəqəlbliyimiz, təmizliyimiz
Tarixdə nə qədər aldatmış bizi.
... Erməni zülmündən yüz ildən
bəri Daşdan - daşa dəydi bu
xalqın başı,
Unutdu çəkdiyi müsibətləri,

Niyə oğurlandı onun yaddaşı?!

Daha yüzüylün başlarında bazı milliyetçi toplum adamlarının uyarılarına rağmen sahte, yalancı proletarya internosyalizmi ve Sovyet halklarının ‘ebedi dostluğu’ sloganı na uyarak namussuz ve sinsi düşman tarafından aniden yakalanmamız bizlere nasıl da pahaya mal oldu. Bunların temelinde bir taraftan düşmanlarımızın sinsi niyetlerini safça unutmamız varsa, diğər taraftan ulularımızın, önderlərimizin söylediklerine önem verme memiz, onları yeterince hatırlamamamız durur. B.Vahapzade ünlü önder, Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin (1918 - 1920) kurucusu Mehmet Emin Resulzade’nin hatırasına yazdığı ‘Bir Ulu Mezar’, ‘M. E. Resulzade’nin anısına’ adlı şiirlerinde okur lara yukarıda değındiğimiz fikirleri aşılıyor. Şair ulu M. E. Resulzade’nin ruhuna hitap edərək hüznle şöyle yazıyor: ‘Borçlu iken Vatan sana, halk sana, bu topraktan verem medik bir mezarlık yer sana’. Halbuki bu halka ihanet edenlere yüce yüce tunc anıtlar yapıldı. Bu çelişkiler içinde çırpınan şair kalbi haksızlık, adaletsizlik, değıervermezliğıe karşı isyan ediyor. Ayrıca, temeli sevgiyle yapılmayan anıt tunç bile olsa, cabuk yıkılır, fakat ‘kalblerimize göçmüş’ M.E. Resulzade’nin mezarı ‘temeli nefretten yapılmış yüz anıttan yüz kez bile dayanıklıdır’ diyor. Elbet ki, her zaman hakkı söyleyen şairin bu kez de sözünde büyük hak vardır.

Daha 1987 yılında M.E.Resulzade’nin mezarını ziyaret eden B.Vahapzade mille timizin indirilmiş istiklal bayrağının bir zaman yine kalkacağına iyimserlik duygusuyla emin ediyordu:

Dəydi bir - birinə əvvəl də, son da.
Yatır bu məzarda eşqim, vicdanım...
Qədim türk elinin ana qoynunda.
Yatır bu məzarda qüdrətim yatır,
Dünənki şərəfim, şöhrətim yatır.
... Atam, azadlığın nə olduğunu,
Onun ləzzətini dərk etdi xalqın.
Sabah, ya birigün, bilirəm bunu.
Yenə qalxacaqdır enən bayrağın.

Ulularını, tarihi şahsiyetlərini tanımak, onları anmak, düşünce ve yaptıklarını ya şatmak azminde bulunan halk ne kadar zor ve ağır olsa bile, er geç kendi bağımsızlığına kavuşur, refah ve saadet yoluna girer. Tarihin öğütlerinden ders almak, milletin M.E. Resulzade gibi namuslu, hak, adalet uğruna mücadele veren evlatlarına sadakat, bağlılık o milletin varlığının, mevcutluğunun ve kalkınmasının en iyi belirtisidir. B.Vahapza de’nin tarihi şahsiyetlere ve tarihi olaylara hasrettiğı şiirlerinde ana leytmotif de bu inancıdır.

Eski ve şanlı tarihimizin ayrı ayrı unutulmaz şahsiyetləri hakkında yazan diğər şairlərimiz de konuyu halkın kendi milli benliğini idrak etmesi, uyanması ve milli kal kınma sorunları çerçevesinde kaleme alıyorlar. Bu tür bilinir şahsiyetlərdən biri bilin diğı üzere Sefeviler Devleti’nin kurucusu - büyük devlet adamı, komutan, güzel lirik - panteist şair olan Şah İsmayil Hatayı, hem de trajik bir şair olduğu için şair ve yazar larımızın ilgi ve dikkatini çekmiş, hakkında bir çok eserlər yazılmıştır. Faciası ise belli olduğu gibi bir taraftan Azərbaycan devletçiliğinin kalkınmasında ve gelişmesinde em salsız hizmetleri olan bu

insanın, diğər taraftan da Türk dünyasının parçalanmasında da önəmli rol oynamasıyla ilgilidir. (Türk hükümdarı Sultan Murat Beyazıtla savaşı) Bu ikilik Ş.İ.Hatayi'nin şahsiyyətinə olan ilgiyi artırən etkenlərdendir. Şair Mehmet İsmayil 'Şah İsmayil'in Ruhü' şiirində kahramanı karakterindəki bu ikiliği çox doğru şəkildə ifadə edebilmişdir:

... Qeyrət məni oyadar, Düşmən
baş qaldıranda. Qəlbim Təbrizdə
yatar, Günahım Çaldıranda.
Gethagetdə lal
duran
Gəlhagəlsiz
qalırmiş.
Qardaşa əl
qaldıran Özü
əlsiz qalılmış.

Suçlarının azaplan içində kavrulan, yanıp yakılan Şah İsmayil'in ruhunun çalkantılarını şair çox etkili şəkildə verir və onun derslərini, kədrinin fırtınalardan keçmiş tarixi sonuçlarını kahramanın diliylə okurlara iletir. Yazar kahramanın ruhunun görünmez mevcutluğunu tarixin, zamanın gerdişlərini etkilediyini şöyle ifadə etmək te dir:

Yolunu tutsa çənlər,
Göydəki günə baxsın.
Məni ölmüş
bilənlər Dönüb
özünə baxsın.
Ölü dönər
diriyə
Yuxuların çin
vaxtı.
Qayıdaram
geriyə Tarixin
çətin vaxtı.

Büyük Şah İsmayil'in ölmez ruhunun her zaman onun davamçıları və evlatları olan bizləri izlediğine, tarixin en zor anlarında yanımızda olduğuna inandırmaya çalışan şair bu günümüzün keçmişimizdən ayrılamaz olduğunu da vurguluyor.

M.İsmayil şiirlerinde vətəndaşlık duyğusunu, milli gayret, onur və şeref hissini uyatmayı, coşturmayı başaran bir şairdir. Onun 'Savalan'da Uyuyan Yiğit' şiiri bu açıdan özellikle önəmli və etkileyicidir. Şair halkının mertlik və kahramanlık sembollerinə hitap edərək milleti ayağa kalkmaya, felaketlər girdabından çıkmak için güç, kuvvet bulmaya, kendi namına, tarihine, ününe, ceddine laik olmaya davet ediyor.

Görüldüğü gibi şairlerimiz tarixi şahsiyyət və olaylarla öağlı yazdıkları eserlerinde genel olarak bugünün milli - sosyal ve manevi gerçəkliğinin dikte ettiği sorunlardan bahsediyor, halkın kan ve gen hafızasını uyatmaya, ona hareketlilik kazandırmaya çalışıyorlar. Şiirlerin büyük bir kısmında vatanseverliğe çağırısı ruhunun, heyecanın doğması salt bununla ilgilidir.

Bilindiği üzere milli - etnik kökle ilgilenme döneminde bu eğilimin edebiyatta ve özellikle de şiirde kuvvetlenmesi doğaldır.

Şiirimizin en iyi örneklerinde, görüldüğü gibi ‘tarih çağdaşlığın manevi - ahlaki deneyim etkeni gibi ortaya çıkar’.

Şairlerimizin uslub özelliğini, benzer ve farklı yönlerini şüphesiz ki, onların aynı konuda yazdıkları eserleri kıyaslarken daha iyi şekilde belirlemek olur... Aynı tarihi kahramanlar, şahsiyetler hakkında yazılan şiirlerde bu, özellikle hemen dikkati çekmek tedir. Örneğin, B.Vahapzade'nin ulu şairimiz Nesimi'nin hatırasına yazdığı şiirinde apaydın bir heyecan ve zafer hiss olunmaktadır. Şiirde lirik - tarihi kahramanın nesiller için büyük ve benzersiz örnek olması düşüncesi öne çekilir, yazar gurur hissiyle Nesi mi'nin tarihte yer almış büyük işlerinden söz açıyor:

O cür yaşamağı, o cür ölməyi,
Özün bəyənmisən, özün seçmişən.
Həyatın bir yana, danıb hər şeyi,
Sən öz ölümünlə heykəlləmişən.
Sətnətin sığmadı, dövrə, zamana,
Əsl şerdən də hünər umuldu.
Hünərin bir yana, şerin bir yana,
Hünərin şerinə yaraşlıq oldu.

B.Vahapzade'den farklı olarak A.Kürçaylı Nesimi hakkında yazdığı şiirinde bu büyük şahsiyetin insanlığı hayrette bırakacak işleri ve facialı hayatından bahsetmiyor. Şiirde özel olarak ihtiras ve zafer hissi de duyulmuyor. Şair hatta Nesimi'nin hayatı, kişiliği, yaptığı işleri hakkında tekrar bilgi vermeye bile lüzum görmüyor. O, kahramanını terennüm etmek, hakkındaki yüksek düşüncelerini okurlarıyla paylaşmak için bir başka yol seçmiştir. A.Kürçaylı'nın şiiri somut bir kişiye unvanlanmıştır. Yazar Nesi mi'nin portresini yapan ressamı hitap ediyor. Bilindiği gibi ortodoks İslam geleneklerine göre Ortaçağ'da resim yaptırmak yasak olduğundan bir sıra ünlü sanat adamları bizim gibi Nesimi'nin de resmi bulunmuyor. Şairin portresini yapmak isteyen ressam eserlerinden emdiği hayal ürünleriyle onun resmini yapacaktır. A.Kürçaylı bu amaçla şair hakkındaki kendi düşüncelerini ressamla paylaşıyor:

Qardaşım, bircə ricam var ancaq
Sən Nəsimini çəkərkən elə çək
Baxışından səpələnsin şimşək.
Günəşin nurunu doldur gözünə,
Kişilik nəqş eylə dönməz üzünə.
Kişilik - atəşə yansın dönməz!
Soyunub buzda uzansın - dönməz!
Kişilik - tərşə soyulsun - dönməz!
Gözü xəncərlə oyulsun - dönməz!
Kişilik - bir tikəsin daldalamaz!
Kişilik - başladı, qoymaz yarıda,
Söylər qul da mənəm, şah da
mənəm O, salar heyrətə allahları

da,
Söylər tanrı da, allah da mənəm!
Babamız şair İmaməddini sən
Qardaşım, bax, bu sayaq
çəkməlisən.

Görüldüğü üzere şair burada Nesimi'nin suretini yaratmak için çok ilginç bir üslup seçmiştir. Kahramanını örnek olarak gösteren şair yukarıda sözedilen özellikleri aslında insanlığın zaferi, hayırrın şer, ışığın karanlık üzerindeki zaferi gibi değerlendirir. Belli bir tarihi şahsiyetin manevi erişkenlik zirvesinden insanın zaman zaman sergilediği kudret ve muazzanlığı seyertmek - şairin başlıca ilkesidir.

Görüldüğü gibi, Nesimi hakkında yazılmış verdiğimiz her iki örnekte başlıca nite lik kahramanlığın terennüm edilmesidir. Fakat her bir şairin konuya kişisel yaklaşımı, her birinin kendine özgün üslup, veya yazma yöntemi kullanması onları birbirinden ayırmanın yanı sıra okurların da dikkatini çekmektedir. Çünkü bu bağdamda üslup her bir sanat adamının kendine özgün farklandırma yöntemidir. 'Üslup - insandır' gerçeğini ay nı bir konuda değişik şekilde yazılmış eserlerin mevcudluğunu dikkate alınca kesin şekilde doğrulamak olur.

Şiirde tarihilik çağdaşlığın idrak olunması, benimsenilmesi, geleceğin belirlenme sinde belirli bir role sahip olduğu zaman tarihsel konuların ilginç ve çekici olmasına şüphe yoktur.

Günümüz insanları düşündüren, endişelerine sebep olan konulara, sorunlara tari hin aynasından bakmak bir kısım şairlerimizin yaratıcılıkları için karakter özelliklerdir. Bunu B.Vahapzade yaratıcılığı için de söyleyebiliriz. Azerbaycan şiirinde tarihle ilgili konulara B.Vahapzade kadar aşına olan, onun kadar eğilen, toplumsal - politik, manevi - ahlaki problemleri milli geçmişimizin ışığında yansıtmaya çaba gösteren ikinci bir şairimiz yoktur bile diyebiliriz. Zaman ve insan, tarih ve toplum, gelenek ve çağdaş lık gibi kavramlar şairin yaratıcılığında hep beraber yer almaktadır. Şairin 'At Kişnedi' şiiri tarihten günümüze bakışın en iyi örneği sayılabilir:

At kişnədi...
Qazan xanın,
Xançobanın Qanı dindi
damarımda,
Bu kişnərti havalandı,
Cingildədi damarımda.
Pəncərəni açıb gördüm,
Koroğlular, qoç Nəbilər
Daşa dönüb, daş
olubdur.
Qırat, Dürat Arabaya
qoşulubdur.

Sıradan bir olayla - atın kişnemesiyle halkımızın ulu tarihini, erenlerimizin, ataları mızın kahramanlıklarla dolu geçmişini anımsatan şair günümüzün acılı durumunu (şiir 1973'te yazılmıştır) da hatırlatmakla beklenmedik muhayesesiyle okurları sarsıtır, etki liyor. Tarihimizin şanlı sayfalarını çevirirken lirik kahramanın içinde sanki fırtınalar baş gösterir,

tüm duyguları galeyana ediyor, unutulmuş tarih de, geçmiş de bir anlık günü müzde seslenir gibi geliyor insana - atalarımızdan miras kalan at kişnesiyle:

At kişnedi.
Hirsim mənim, kinim mənim
Dağı yardı, daşı dəldi,
Ağzına daş
basdırılan
Bulaqların suyu
gəldi...

Şu mısralarda şairin söylemek istedikleri hep açık: o, halka kendi tarihini, geçmişi unutmaya zorlayan rejime, onun soy kökünü kaybetmesine nefret ve itirazını bildiriyor. Nasıl da herşey tersine dönebilirmiş: halkın namus ve onur sembollerini alay hede fi yapan (Kırat, Dürat arabaya koşulmuştur) rejimin insanlıkdışı özelliği, zannimizce yukarıda geçen mısralarda çok etkin şekilde ifadesini bulmuştur.

B.Vahapzade'nin bu biçimde yazılmış şiirlerinde halkın tarihi geçmişiyle bugün kü gerçeklik arasında paradoksal zıtlıkların öne çekilmesi, tarihsel sorunların çağdaş durumla kıyaslanması çok önemli yer tutmaktadır. 'At Kişnedi' şiirinde olduğu gibi ünlü Azeri şair Füzuli'ye yazdığı 'Onun Perişanlığı' şiirinde de bu özellik esastır. Şiir bütün lükte paradokslar üzerinde kurulmuştur:

Öz əsrində Füzuli
Axı nəyə
ağlamış?
Mən anlaya bilmirəm.
Türkü
şöhrətləndirən
Sultan Səlim
əsrini,
Şah İsmayıl
əsrini Yamanlaya
bilmirəm.
O öz zərrə
dərdinə Ümman
dedi, dağ dedi,
O öz "yalanlarıyla"
Əsri də silkələdi.
Bizsə ağ yalanları
Daddıq həqiqət
kimi,
Bədbəxtliyi səadət,
Zəhəri şərbət kimi.

Tarihimizin en kudretli aşamalarında yaşayan, acı, keder aşinası Füzuli'nin büyük lüğünü, muazzamlığını öne çekmenin yanı sıra bu mısralarda şairin yaşadığı döneme, o dönemin acılı manzarasına büyük zaman prizmasından bakışı da yansıtılmaktadır. Daha sonra şair ulu deha için yapılmış anıtta durumumuza uygun özellikler arayıp buluyor. Şaire göre

Füzülü'nün eğilmiş beline yüzyılın dertleri yüklenmiştir, şiirlerindeki ağrı acılar kendisinin yaşadığı yüzyıla değil de bugünümüze unvanlanmıştır.

Onun pərişanlığı
Köksündə od
qalanmış,
Ana yurdu talanmış
Elin pərişanlığı...
Yüz yerə parçalanmış Dilin
pərişanlığı.
O sakit görkəmilə Qaya kimi
dayanıb,
Böyük türk millətinin
Dünəninə güvənir,
Bu gününə ağlayır.

Geçmişle bugünün kıyaslanması, tarihi şahsiyetlerin faaliyetlerine yeni bakış açısıyla göz atılması B.Vahapzade'nin bu tipli şiirlerinin esasını oluşturmaktadır. Bu özellik hatta onun milli geçmişimizle ilgisi olmayan tarihi konulardaki şiirlerinin de ana hattını oluşturmaktadır. 'Pompey Harabeleri Önünde' şiirini buna örnek gösterebiliriz. Burada şair Pompey şehrinin enkazlarının müze olmasından, ölü şehri görmek için her sene buraya binlerce turist gelmesinden ve memleketin bir tek tarihsel anıtlar hesabına milyonlara kavuşmasından bahsediyor. Ve. aniden okurları beklenmedik bir soruyla karşı karşıya koyuyor:

Bəs biz?
Oyanmadıq əsrin səşindən.
Dondu sevgimiz də, nifrətimiz də.
Əcnəbi pul qırır xərabəsindən,
Bizə düşmən olub səkvətimiz də.

'Bize düşman olmuş servetimiz de' - az kala kırk sene önce (şiir 1971 yılında yazılmıştır) Pompey şehrinin enkazları önünde durarak tarih ve bugünümüz, zaman ve dünya, halklar ve memleketler ve s. gibi kavramlar üzerine düşünen şairin bu mısralar büyük cesaret, vatandaşlık haysiyetinin belirtisiydi. Tarih ve çağdaşlık kavramlarıyla ilgili düşüncelerinde her zaman paradokslar alemiyle bizi sarsan şair B.Vahapzade'nin bir kısım şiirlerinin yazıldığı dönemlerde değil de, salt bugün, şimdi ışık yüzü görmesi, yayımlanması, araştırma ve tartışma konusu olması da devre özgün paradokslardan biri sayılabilir. Şairin 'Sandıktan Sesler' adıyla yayımlattığı şiirleri 'elyazmalar yanmıyor' meşhur kelamını bir daha hatırlatmanın yanı sıra, halkımızın milli hafızasının uyanma sında da büyük rolü ve hizmetleri olduğunu göstermektedir.

Tarihimizin, dünümüzün bugünümüzle, gelecekle sıkı bağıllığı yetenekli şairleri mizden olan Sabir Rüstəmhanlı'nın yaratıcılığında da sürekli şekilde izlenen, yaşatılan konulardandır. Şairin 'Kan Hafızası', 'Kutsal Adetler', 'Tarihi Yaratanlar', 'Bu Yurt Ba na Tanış Gelir', 'Kopuz Sesi', 'Şaman Duası', 'Yeni Perde', 'Vatan', 'Selam, Gence Ka pısı' ve bir sıra diğer şiirleri halkımızın geçmişi, töreleri, kahraman insanları, tarihsel olaylarından bahseden

muhteşem eserler sırasına girmektedir.

Şair S.Rüstəmhanlı'nın şiirlerinde 'tarih' çok derin bir kavramdır, şair için vatan, yurt anlamı 'tarih' kavramı dışında mevcut değil. 'Vatan nedir?' sorusunun cevabı onun şiirlerinde her şeyden önce Vatan'ın geçmişi, manevi gelişimi, acılarıyla dolu olan tarihi dir:

. Hadinin şer bazarıdı,
Füzulinin dağılmış məzarıdı,
Taleyin ələnən ələyidi,
Durna lələyidi.
Araz hörüyündən kəməndə
düşmüş Sevidi.
"Ənəlhəq" harayıdı,
Ələsgərin sazıdı,
Qədim əlyazmasıdı -
Dahilər boylanır
sətirlərindən.
Vətən. Vətən!..

Şiir başından sonuna kadar bu tür tarihi anımsama ruhunda yazılmıştır. Şiirde bu şekilde çağrışımlar o kadar doğal şekilde verilmiştir ki, sonuçta okurların hayalinde çokanlamalı, tam bir 'Vatan' sureti canlanmış oluyor, hem de tarihi anlar - anımlar orada başlıca yer tutuyor. Bu şiiri çağdaş şinimizin en güzel örneklerinden biri olmanın yanı sıra, hem de tarihsel olay ve olguları şiir diliyle yansıtmamanın en iyi örneği sayıyoruz.

'Selam, Gence Kapısı' şiiriye somut bir olayla ilgilidir. Şair Gürcüstan'da bulun duğu zaman Kutaisi civarındaki Gelati Manastırı'nda Gence kapısını görmüş, olaydan çok etkilenerek bu şiiri yazmıştır. Şair Gence kapısını - Vatan'ın gurbete düşmüş küçük bir parçası gibi selamlıyor, derdini onunla paylaşıyor:

Salam, Gəncə qapısı,
qürbətdəki qardaşım.
Salam, duzum, çörəyim.
poladlaşan göz yaşım!
Əllərimin izini itirməmiş
qar, yağış həsrətli
gözlərimdən! düz səkkiz
əsrədi ki, qapandıgım
olmamış.

Vatan tarihinin bir parçasına - cansız eşyaya bu tür mahremce hitap, bu tür duygu lu yaklaşım S.Rüstəmhanlı şiiri için hiç de olağanüstü bir özellik sayılamaz, tersine onun sunuşunda halkın ve vatanın kaderi o küçük gözüken detaylarda genişliği ve derinliğiyle ortaya çıkmaktadır:

Salam, Gəncə qapısı! Sənin
daş qulağında milyon
zınqrov səsi.
Qapı desəm, az olur,
Sən mənim

ürəyimin, ruhumun
mücüzəsi!
Bilmirəm nə vaxt
açdım səni,
kimin üzünə?
Fəlakətin üzünə,
dərdin, qəmin
üzünə...
Bağlamaq çətin
oldu Sonra açdıq
yolları Nələr getdi,
nə zaman hansı
darvazalardan
“Vətən boyda
bazar”dan?

Görüldüğü gibi, şiirde tarih, geçmiş yine de vatan kavramını belirleyen önemli etkenlerdir. Şairin güçlü inancına göre, vatan ilk önce yurdun, elin tarihi ve bununla ilgili hafıza, bellek demektir.

Eleştirmen Ş.Alişanov'un kanaatince bu S.Rüstəmhanlı'nın ve sözü geçen diğer şairlerin değil, bütünlükte çağdaş Azerbaycan şiirinin mevkii, ilkesi ve bedii platformu dur. Bugün halkımızın milli düşüncesinin gelişmesinde şiirimizin rolünün büyük olması da bundan kaynaklanmaktadır.

Eleştirmenin kaydettiği gibi 'tarihsel ve kültürel geçmişin bugünkü şiirle yorumlanması zamanı şiirin toplumsal - sosyal tutumu tazelenir, bu tazelik hem de şiire üslup açısından zenginlik kazandırıyor'.

Çağdaş politik şiirde tarihi geçmişin yansıtılması üzerine konuşurken ister istemez Sovyet politik rejimi ve komünist ideolojisiyle bağlı tarihi olayları ve kişileri (Lenin, 26 Bakü Komisarları, 28 Nisan, 1 Mayıs ve s.) terennüm eden 'bedii' örnekler de göz atma mızın yararı vardır, zannimizce. Elbet ki, ayrı ayrı şairlerin yaratıcılığına dayanarak konuyu derinden, hertaraflı şekilde araştırmak mümkündür. Fakat bunun bütünlükte dönemin, zamanın ruhundan doğduğunu ve ayrı ayrı sanat adamlarının hangi konulardan yazmasına rağmen bu konuyu nasılsa kendin savunma prizmasından ele aldıklarını düşünsek, o zaman dönemin derinden araştırılması söz konusu değildir. O yüzden de biz burada sadece genel konulara değinmekle yetineceğiz.

Bütün bu özellikleri dikkat merkezinde tutan edebiyat uzmanı Yaşar Karayev şöyle yazıyordu: 'Geleneksel, bayağı, belagatlı ürünün baş alıp gitmesine, aşırı övücü, 'sınıflı', 'partili' şiirin 'yüksek' kürsülerden okunmasının siyasetçi ve işpaz edebî kurumlarda hala mevcut olan resmi törenlerin terkip hissesi olarak kalmasına rağmen, bütünlükte Azerbaycan şiiri en faal ve canlı şekilde aramalarını sürdürmekteydi.

Tarihin, hafızanın, çağdaşlığın dolaylarında o 'zaman' ve 'ben'le ilgili gerçeğin peşindeydi. Gerçeğin peşinde olan şairse hiç bir zaman aynı mihverde dönmüyor.'

Kaydettiğimiz gibi, Lenin, Oktobr ve s. gibi politik konular daha önceki yıllardan farklı olarak geride bıraktığımız yüzyılın 70 - 90'lı yıllarında çağdaş politik şiire anlam olgusu değil, bir bilgi unsur gibi girmiştir. Çağdaş politik şiiri temsil eden şairlerin büyük kısmının (R.Rza, O.Sarıvelli, N.Hazri, B.Vahapzade, H.Rza, A.Kürçaylı, T.Bayram, M.Araz ve b.) bu konuda eserleri vardır.

Geçen yüzyılın 30 - 40'lı yıllarındaki şiirden farklı olarak 70 - 90'lı yıllarda yazılmış şiirlerde bu konunun nasılsa dışsal etkene dönüşmesi edebiyatımızda milli kendine dönüş duygusunun güçlenmesiyle bağlıdır. Basılmış tüm şiir kitaplarında, derlemelerdeki ilk şiirleri müstesnasız olarak bu gibi eserler oluşturmaktadır. Fakat o konjektör sanat örneklerinin ardından dergilerde yer alan şiirler bazan birbirine zıt olmuştur. Tüm bunlar bir daha çağdaş politik şiirde bu gibi konuların - milli- manevi konularda şiirlerin yazılması ve yayınlanması için bir araç rolü oynadığını gösterir.

KAYNAKLAR

1. Ağayev E. Azerbaycan Sovyet şiiri, - Azerbaycan dergisi, 1974.
2. Atif M. Şiirimiz hakkında. Azerbaycan dergisi, 1966.
3. Alişanov Ş. Sözün estetik hafızası. Bakü, Bilim, 1994.
4. Gkkerman İ.P. Razgovor o Gete. M., Xudojestvennaya Literatura, 1986.
5. Kürçaylı A. Bütünlük, Bakü, Yazıcı, 1978.
6. Karayev Y. Şiir ve nesr, Bakü, Yazıcı, 1987.
7. Karayev Y. Tarih yakından ve uzaktan, Bakü, Sabah, 1996.
8. Mehmet İsmayil Umuttan asılan kılıçlar, Bakü, Yazıcı, 1995.
9. Rüstemhanlı Sabir Kan hafızası, Bakü, Yazıcı, 1986.
10. Salmanov Ş. Azerbaycan Sovyet şiirinin gelenek ve yenilikçilik sorunları. Bakü, Bilim, 1980.
11. Vahapzade B. Masal - hayat, Bakü, Yazıcı, 1991.
12. Vahapzade B. Yeni şiirler. Bakü, Yazıcı, 1993.